

דבר העורכת

החוברת שלפניכם נערכה בימים שבהם רעמו התותחים בעירק ובעוד ההרג והירי בשטחים נמשכים, הדמויות הבולטות על מרקעי הטלוויזיות בעולם ובדיווחי העיתונים היו אנשים במדים ופרשנים לענייני מלחמה שרובם אנשי צבא לשעבר. עולם בצל מלחמה, קונפליקט ואליםמות. לא היה ניתן להתעלם מעובדות אלה כאשר נשלחה החוברת לדרוס, ואף לא מן השאלה אשר נשארה תלויה באוויר: האם אלימות וכוח הינם הדרך לפתרון קונפליקטים לאומיים ובינלאומיים? שאלה זו אינה בלתי-תלויה בשאלה מה תפקידנו כסוציולוגים בדיון החברתי סביב שאלות מכריעות אלה.

המאמרים הכלולים בחוברת זו נכתבו כולם לפני המלחמה בעירק וכחלק מעבודות מחקר מתמשכות. עם זה, כעורכת, אני מברכת על כך שהחומר שנערם על שולחן המערכת מאפשר לי דווקא בימים אלה לצאת עם חוברת שבה כל מאמר, בדרכו שלו, מצביע על מחיריה הכבדים של מלחמה, על המלחציים שהכיבוש המתמשך כובל בהם את החברה הישראלית, ועל הנוכחות המתמדת של הקונפליקט הפלסטיני-הישראלי בעיצובם של מרחבי חיים חברתיים וזהויות חברתיות.

המאמרים הכלולים בחוברת זו עומדים כל אחד בזכות עצמו אך נקשרים זה לזה באמצעות שלושה צירי קריאה שונים: חיים בצל קונפליקט אלים ומתמשך; ציר הזהויות של ישראלים; וציר המרחבים החלופיים שבהם ישראלים מחפשים ו/או מכוננים הויות ישראליות חדשות.

ארבעה מאמרים עוסקים בזהויות גבריות בחברה הישראלית ומהווים תוספת חשובה לתחום שלא נחקר כמעט בישראל. יש בהם הרחבה חשובה של השיח הפמיניסטי הביקורתי המדגיש כי זהויות הינן תוצר של הבניה חברתית המעוגנת בהקשרים היסטוריים, סוציו-פוליטיים ומוסדיים. קובץ מאמרים זה משמש גם מחווה של הוקרה לפרופ' דפנה יורעאלי, שהלכה לעולמה בחודש פברואר 2003. דפנה יורעאלי הייתה חברת מערכת של כתב-העת סוציולוגיה ישראלית, מן היוזמות והמובילות במחקר הפמיניסטי בישראל, ופעילת-שלום. כמו ביחס למלחמה בעירק, בחירת המאמרים קדמה גם לפטירתה בלא עת של דפנה ז"ל. עם זה, המאמרים העוסקים בקשרים המתקיימים בין זהויות מגדריות לבין הסכסוך הלאומי בין ישראל והפלסטינים חוזרים ומאששים את מרכזיותו של הצבא בהוויה הישראלית - תחום אשר לו נדרשה דפנה יורעאלי במחקרה.

החוברת מוקדשת לזכרה של פרופ' דפנה יורעאלי. מותה בלא עת, לאחר מחלה קצרה יחסית, הינו אבדה גדולה לקהילייה הסוציולוגית הישראלית ולקהיליית המחקר הפמיניסטי. לי אישית זו אבדה של רעה, מורת-דרך וחברה לדרך. החוברת נפתחת בדברים לזכרה שכתבו פרופ' יהודית לורבר, מהאוניברסיטה של העיר ניו-יורק (CUNY), וד"ר תמר אלואר, שהייתה תלמידת הדוקטורט הראשונה של פרופ' דפנה יורעאלי.

המאמר הפותח את הגיליון הוא מאמרה של אורנה ששון-לוי - "גבריות מתוך מתאה: על כינון הזהויות של חיילים בתפקידי צווארון כחול". מתוך תפיסה תיאורטית השוברת את הדיכטומיה של גבריות ונשיות, המחקר מערער גם על התפיסה של קשר אחיד בין גבריות לבין צבא ומדינה, ומצביע על ריבוי של זהויות גבריות המתכוננות בצבא. המאמר

בוחר את הבניית זהותם של חיילים לא־קרביים, וטוען שקשר הרמוני בין גבריות, צבא ואזרחות מתאים לתיאור הקבוצה ההגמונית, אך דווקא מתאה נגד שית הגמוני זה והבדלים אתניים ומעמדיים הם המכריעים בכינון הזהות הגברית והאזרחית של חיילים לא־קרביים. דני קפלן, במאמרו "הבניית רגשות של לחימה כאתר מרכזי של 'לאומינות'", תורם מבט נוסף אל ריבוי הזהויות הגבריות בצבא. באמצעות המושג "לאומינות" (לאומיות ומיניות) שהוא טובע, הוא מנתח את הרגשות הגבריים כמרחב דגש־לאומי הכולל קשת רחבה של רגשות המעוגנים ביחסים הפוליטיים, החברתיים, האישיים והאינסטימיים בין גברים - מה שנהוג לכנות יחסים הומוחברתיים. לטענתו, לקישור בין לחימה ותשוקה מינית יש תפקיד מרכזי בהבניית רגשות של לחימה, רגשות המתווכים באמצעות העיקרון של "אחוות הלוחמים". גם סביב המיניות, כמו במישור של ניהול התוקפנות, הארגון הצבאי הולך על חבל דק בין הצורך לשמור על רף גבוה של תשוקה לבין הצורך לשלוט בה ולממש רק בפעולת הלחימה.

חיים נוי, ב"סיפורים של גבריות הגמונית: גוף ומרחב כסיפורי תרמילאים ישראלים", בוחן מרחבים חדשים שבהם מתכוננת זהות גברית ישראלית. הוא מנתח את הגבריות הישראלית במפגש שבין גבריות, גוף ומרחב, כפי שהם משתקפים מסיפורים של גברים ישראלים צעירים שהשתתפו בטיול תרמילאי. לטענתו, הגבריות הישראלית ההגמונית מגולמת בגופם של התרמילאים, במרחב שגוף זה נע בו, ובמשמעות היחסים העולה מפעילות הגוף במרחב. מסעות רגליים באזורים כפריים והרריים במזרח הרחוק נעשים לפרקטיקה צבאית־טיילית קולוניאליסטית, שבמסגרתה מרחבי התיור והגוף המטייל נהפכים לאתר נוסף ל"כיבוש" ולביטוי הגבריות הישראלית.

זהות מתוך "זרות" נבחנת על־ידי דניאל מונטרסקו, במאמרו העוסק ב"הבניות תרבותיות של גבריות ערבית ביפו". מונטרסקו פורם את הרטוריקה המציגה "שפת גבריות" אחידה בקרב גברים פלסטיניים ביפו, וחושף את המאבק התרבותי המתחולל בין שפות שונות המשקפות את המתחים הפוליטיים־התרבותיים המתקיימים במרחב המגדרי והעירוני. הוא מסתייע במושג הזרות הזימליאני כדי לנתח מתחים הקשורים לעמדתם הסתורה והרב־משמעית של גברים פלסטיניים כלפי מוסדות המדינה, כלפי השכנים היהודיים, כלפי עירם וכלפי זהותם שלהם. מתחים אלה משלבים ניכור ושיתוף, ריחוק וקרבה, איבה וידידות, ומכוננים מסגרת פוליטית ותרבותית מורכבת המשפיעה גם על תפיסות של מגדר ומשפחה וגם על הזהויות הגבריות השונות.

ניצה ינאי ורותי ליפשיץ־אורון מנתחות את נסיונות הפיוס בין דתיים וחילונים לאחר רצח רבין. ב"צו פיוס" - השיח האלים של מתינות" הן מצביעות על הבעייתיות שבשיח הפיוס הישראלי הצומח מתוך פוליטיקה של חרדה. לטענתן, מאחורי הדיבור על מתינות, הבנה והקשבה עומדת, באופן פרדוקסלי, רוח אלימה. קבוצות הפיוס בין חילונים לדתיים מייצגות פוליטיקה של קונסנזוס לאומי הנתמכת מוסרית וכספית על־ידי המדינה. הפוליטיקה של "צו פיוס" מנסה לשחזר חמקמקות משפטית, פוליטית ותרבותית, במסווה של מתינות והיבררות, על־מנת לייצב מחדש את גבולות הלאום. לעומת השיח הבנוי על עיקרון של קונסנזוס (לאומי־פנימי), התוקרות מציעות לעבור למסגרת של נדיבות ופוליטיקה של ידידות אשר פותחת מרחב ציבורי לפרקטיקות מכיליות ומגוונות. הן רואות בתחושות ההיברידיות "גם וגם" או "לא ולא" (וכל מה שביניהן) פוטנציאל לשינוי האלימות.

לתנועה במרחבים פיזיים וסוציו-פוליטיים תוך חיפוש אחר זהויות שונות מצטרפת תנועה נוספת, הפעם מן הגלובלי ללוקלי. מאמרה של עפרה גולדשטיין-גדעוני מנתח את "יפן" כחלופה תרבותית בישראל של שנות האלפיים. המתברת מציעה להוסיף לניתוח החברה הישראלית, שנעשה לרוב דרך הזווית של הקונפליקט הישראלי-הפלסטיני ושל היסטוריית המלחמות, גם את הזווית הגלובלית. לטענתה, "יפן" או "תרבות יפן" נהיו לחלק מהמצאי התרבותי הגלובלי שמיובא על-ידי ישראלים לישראל ואשר נהפך לחלק המאפיין את העירוניות הישראלית של שנות האלפיים. תרבות גלוקלית זו מצטרפת אל ההפרטה של הערכים והחלומות של הישראלים הראשונים, אל ה"נרמול" של תופעת המלחמה", אל תהליכים רחבים יותר של אסקפיזם ואל כל יתר ההשפעות הפוסטמודרניות המחלחלות למרחב ההולך ומתגוון של תרבות וזהות "ישראליות".

לבסוף, המסה "לגופה של הסוציולוגיה", שנכתבה על-ידי חיים חזן, נדרשת למקומו של הגוף בחשיבה הסוציולוגית בתיאוריה ובמחקר. חזן מתחקה אחר הפתיל שהצית את העניין בגוף והעשיר את הספרות העוסקת במשמעויותיו התברתיות-התרבותיות של הגוף. הוא מראה כיצד הגוף האנושי משמש פיגום לבנייתן של מערכות שונות של שיח ומישוג, תוך שהוא מציג את התבניות הפרשניות לייצוגיו השונים של הגוף בחשיבה הסוציולוגית והאנתרופולוגית. באופן זה המסה מתחברת לחלק נכבד מהמאמרים הכלולים בחוברת זו. אך החוקר משתמש בסוציולוגיה של הגוף גם כמנוף לעורר שאלות בסיסיות העולות בשיח הסוציולוגי בן-זמננו כתוצאה ממפגש גבולות בלתי-אפשרי בין השקפות-עולם יריבות ולעיתים בלתי-מתפשרות. ככזו, זוהי מסה שמתבקש ממנה המשך דיון, ואני מקווה שזה אכן ימצא את מקומו בין דפי הגליונות הבאים של סוציולוגיה ישראלית.

חנה הרצוג, עורכת

